

Wiesław Pływaczewski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0001-6172-5644

wieslaw.plywaczewski@uwm.edu.pl

Maciej Duda

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-8206-3819

maciej.duda@uwm.edu.pl

Dlaczego niszczą? Kryminologiczne aspekty tzw. wandalizmu turystycznego – uwagi na tle zamachów wymierzonych w dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze

Wprowadzenie do problematyki wandalizmu

Odpowiedź na postawione w tytule opracowania pytanie tylko z pozoru wydaje się łatwa. Okazuje się, że wyjaśnienie istoty wandalizmu, coraz bardziej uciążliwego i niepokojącego fenomenu socjologicznego i kryminologicznego, nie jest możliwe bez odwołania się do dorobku wielu obszarów nauki¹, w pierwszej kolejności do historii. Z tej perspektywy badacze zjawiska niszczenia różnego rodzaju cennych dóbr najczęściej przywołują przykład plemienia Wandalów,

¹ Niniejsze opracowanie, eksponujące m.in. dorobek polskiej kryminologii i prawa karnego w zakresie poznania etiologii i przejawów zjawiska wandalizmu, w szczególności tzw. wandalizmu turystycznego, wpisuje się w obszar badań podjętych przez zespół kryminologów z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (prof. dr hab. Wiesław Pływaczewski – kierownik projektu, dr Joanna Narodowska, dr Maciej Duda, mgr Szymon Buczyński – wykonawcy projektu) nad dziedzictwem polskiej myśli kryminologicznej, realizowanych w ramach projektu: „Interdyscyplinarne Forum Doskonałości Naukowej. Konkurencyjność – Mierzalność – Innowacja. Umieędzynarodowienie dziedzictwa polskiej myśli kryminologicznej i zwiększenie rozpoznawalności jej osiągnięć”, finansowanego w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „DIALOG” w latach 2020–2023. Por. także: W. Pływaczewski, J. Narodowska, A. Nowak, M. Duda, S. Buczyński, *Leksykon polskiej myśli kryminologicznej*, Warszawa 2024; W. Pływaczewski, J. Narodowska, M. Duda, S. Buczyński (red.), *Dzieje polskiej myśli kryminologicznej. Stan badań w stulecie niepodległości*, Warszawa 2024.

którzy zapisali się w burzliwych dziejach Europy jako wspólnota zaborcza i wyjątkowo niszczycielska². Od nazwy tego ludu wywodzi się dziś określenie odnoszące się do przejawów wszelkiego rodzaju destrukcji, w tym także niszczenia obiektów kultury i cennych zasobów przyrody. Aby pozostać w zgodzie z historyczną prawdą, należy zauważyć, że Wandalowie nie byli jedyną wspólnotą, która w czasach wędrówki ludów w jakiś szczególny sposób wyróżniała się na tle ówczesnych, dość bezpardonowych zwyczajów traktowania pokonanych i ich mienia³. Okrucieństwo wobec przeciwnika, mordowanie cywilnej ludności, gwałty, grabieże, a także niszczenie wszystkiego, co mogło mieć jakikolwiek symboliczny związek z wrogiem, niejako wpisane było w ówczesne reguły prowadzenia wojen, zarówno w starożytności, jak również we wszystkich późniejszych okresach historycznych. Przykładem tego rodzaju praktyk może być m.in. zdobycie i spustoszenie Rzymu w 1527 r. przez wojska niemiecko-hiszpańskie. Wydarzenie to zostało odnotowane w historii wandalizmu jako „złupienie Rzymu” (*Sacco di Roma*). Podkreśla się, że położyło ono kres epoce odrodzenia w tym mieście⁴.

Jak zauważa Stanisław Nahlik, nawet bycie bogobojnymi wyznawcami określonej wiary nie przeszkadzało zwycięzcom grabić i bezcześcić świątynie⁵. Tego rodzaju aktów grabieży i niszczenia, które nawet według średniowiecznych zwyczajów prowadzenia wojen (*ius ad bellum*) uznawano za świętokradztwo, dopuszczali się m.in. rycerze zakonni⁶. W licznych procesach władców polskich z zakonem krzyżackim przywoływane były przez dworskich dyplomatów, m.in. przez Pawła Włodkowica i Stanisława ze Skarbimierza, przykłady niewyobrażalnych okrucieństw i aktów wandalizmu wobec duchownych i ko-

² Wandalowie – jedno z plemion wschodniogermańskich. W 406 r. przekroczyli Ren i przez trzy lata pustoszyli Galię. Celem kolejnej wyprawy był Rzym, tym razem chodziło o zdobycie poszukiwanego wówczas przez wojowników metalu, niezbędnego do produkcji mieczy. Wyprawa zakończyła się nie tylko wielką grabieżą, ale również częściowym zburzeniem miasta. Wandalowie, pozbawiając mury żelaznych klamer spinających, przyczynili się tym samym do masowego zawalania się budynków. W ten sposób zniszczonych zostało wiele reprezentacyjnych gmachów publicznych oraz prywatnych rezydencji. Nazwa plemienna „Wandal” stała się synonimem osobnika niszczącego wszystko, co spotka na swojej drodze. W języku polskim dla rozróżnienia stosuje się dwie formy: 1) Wandalowie – na określenie członków tej plemiennej wspólnoty; 2) wandal – na określenie osób bezcelowo niszczących różne dobra, czyli oddających się wandalizmowi. Szerzej na ten temat: J. Strzelczyk, *Wandalowie i ich afrykańskie państwo*, Warszawa 1992.

³ Okres wielkiej wędrówki koczowniczych plemion to również czas szczególnej aktywności wielu innych ludów, które w bezpardonowej walce o swoje miejsce na ówczesnej mapie świata musiały wyróżniać się szczególną walecznością, a ta – wedle ówczesnych zwyczajów – oznaczała również podkreślanie męstwa poprzez stosowanie taktyki spalanej ziemi. Przykładem takiego ludu mogą być m.in. Hunowie, którzy – podobnie jak Wandalowie – słynęli nie tylko z waleczności, ale również z wyjątkowego okrucieństwa wobec pokonanych. Szerzej na ten temat: E.A. Thomson, *Hunowie*, seria: Rodowody Cywilizacji, Warszawa 2015.

⁴ Por. Z. Morawski, *Sacco di Roma. Złupienie Rzymu w 1527 roku*, Sandomierz 2013.

⁵ S. Nahlik, *Grabież dzieł sztuki. Rodowód zbrodni międzynarodowej*, Wrocław–Kraków 1958, s. 10 i nast.

⁶ Zob. S. Leśniewski, *Krzyżacy. Czarno-biała legenda*, Kraków 2022, s. 81 i nast.

ściółów⁷. Także kolejni najeźdźcy, w szczególności żołnierze szwedzcy w okresie tzw. potopu (1655–1660), zapisali się w dziejach Rzeczypospolitej jako wyjątkowi grabieżcy i wandale. Najbardziej na skutek najazdu szwedzkiego ucierpiała Warszawa. Miasto to było zdobywane i grabione trzykrotnie. Nieprzyjaciel zabierał z zamków i pałaców wszystko to, co miało jakąkolwiek wartość. Jednym z przykładów tego rodzaju grabieży i zniszczeń był zamek Lubomirskich w Wiśniczu⁸. Należy zauważyć, że wspomnianym grabieżom towarzyszyły liczne akty wandalizmu, polegające m.in. na ostrzeliwaniu z armat cennych obiektów, podpalaniu, a także ich wysadzaniu w powietrze za pomocą ładunków prochowych.

Masowe grabieże i akty wandalizmu na niespotykaną dotąd skalę miały miejsce w Polsce w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1945). Niemiecki okupant systemowo zawłaszczal i niszczył zabytkowe dobra kultury, a kulminacja tych zbrodniczych praktyk miała miejsce w czasie powstania warszawskiego. Także po wojnie cenne zabytkowe obiekty, tym razem ze względów politycznych, były przedmiotem różnego rodzaju „eksperymentów”, które ostatecznie doprowadziły do ich dewastacji lub całkowitego zniszczenia. Ten rodzaj zakamuflowanego wandalizmu ideologicznego dodatkowo uszczuplił zasoby narodowego dziedzictwa kultury⁹.

Przejawy wandalizmu turystycznego

Z pewnością szkody będące następstwem wandalizmu kojarzonego z turystyką, czyli ze zjawiskiem stanowiącym główny przedmiot prezentowanych rozważań, nie dorównują tym stratom w zasobie narodowego dziedzictwa kultury, które były wynikiem wojennych grabieży i zniszczeń. Jednak z uwagi na gwałtowny rozwój turystyki i wręcz nieograniczone możliwości przemieszczania się ludzi, a także dostrzegalny wzrost znaczenia dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego w codziennym życiu człowieka, problematyka ochrony dóbr kultury przed różnego rodzaju zamachami, dokonywanymi także przez turystów, staje się coraz bardziej aktualna. Świadczy o tym społeczna ranga problemu, rozmiary prezentowanego zjawiska, a często też jego nieodwracalne skutki.

Przykład wycięcia przez angielskiego nastolatka w 2023 r. wiekowego drzewa rosnącego nieopodal rzymskich pozostałości muru Hadriana stanowi

⁷ S. Nahlik, op. cit., s. 86–87.

⁸ W 2002 r. szwedzkie łupy wojenne można było oglądać na wystawie: „Orzeł i Trzy Korony. Sąsiedztwo polsko-szwedzkie nad Bałtykiem w epoce nowożytnej”. Wystawę zorganizowano na Zamku Królewskim w Warszawie. Szwedzi wypożyczyli wówczas polonika, które posiadają w swoich zbiorach, <http://wpolityce.pl/wydarzenia/33892-prof-rottermund-szwedzka-grabiez-pozbawila-nas-najcenniejszych> (data dostępu: 21.10.2023).

⁹ J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, t. 1, Kraków 2001, s. 91–122.

wymowne potwierdzenie powyższej oceny. Ten spektakularny akt wandalizmu odebrany został przez Brytyjczyków, a także przez całą społeczność międzynarodową jako przejaw wyjątkowego barbarzyństwa. Należy bowiem zauważyć, że unicestwiony został pomnik kultury i zarazem przyrody, który zaświadczał o bogatej przeszłości narodów zamieszkujących Wielką Brytanię. Jednocześnie był on symbolem ich trwania na przestrzeni burzliwych dziejów¹⁰. W tym samym roku swoistą serią zamachów na cenne zabytki przeżyła stolica włoskiego renesansu – Florencja. Zagraniczni turyści uszkodzili lub oszpecili kilka znanych zabytkowych obiektów. Jednym z nich był korytarz Vasariego łączący nad rzeką Arno Stary Ratusz (*Palazzo Vecchio*) z pałacem Pittich (*Palazzo Pitti*)¹¹. Natomiast w marcu 2023 r. burmistrz Florencji osobiście próbował zapobiec kolejnemu aktowi niszczenia, który polegał na pomalowaniu przez ekowandali czarną farbą zabytkowej fasady jego XIV-wiecznej siedziby¹². Paradoksalnie kilka wieków wcześniej, w 1497 r., plac przed wspomnianym Starym Ratuszem był również miejscem wydarzenia, które wpisuje się burzliwą historię niszczenia dóbr kultury. Zainicjowane przez zakonnik Girolamo Savonarolę (1452–1498) palenie dzieł sztuki, instrumentów muzycznych, masek karnawałowych, kosmetyków oraz innych przedmiotów uznanych za grzeszne nazwane zostało przez historyków „ogniskiem próżności” (*falò delle vanità*). Wydarzenie to stało się jednocześnie początkiem upadku w tym mieście sztuki i twórczej myśli włoskiego odrodzenia. Kilka wieków później w hitlerowskich Niemczech niszczycielskie dzieło Savonaroli zostało wręcz skopiowane przez o władniętych nienawiścią ideologów nowej kultury. W 1933 r. zainicjowana została kampania niszczenia „nieprawomyślnych” książek. Palono te utwory, które wskazywały w swych treściach na opozycję wobec ideologii narodowego socjalizmu bądź autorzy tych dzieł mieli niearyjskie pochodzenia. W późniejszym okresie akcje represyjne faszystów przybrały formę napaści na osoby pochodzenia żydowskiego, niszczenia i grabieży ich mienia, podpaleń synagog oraz dewastacji nekropolii wyznania mojżeszowego z kulminacją w postaci tzw. nocy kryształowej (*Kristallnacht*)¹³. Często dewastowane lub niszczone

¹⁰ Należy dodać, że wycięte drzewo (jawor), symbol północnego wschodu, zwane również „drzewem Robin Hooda”, utrwalone zostało w głośnym filmie *Robin Hood: książę złodziei* z Kevinem Costnerem w roli głównej, <https://i.pl/slynnne-drzewo-i-symbol-wielkiej-brytanii-sciete-brytyjczy-cy-pograzeni-w-zalu-i-bolu/ar/c1-17932823> (data dostępu: 23.10.2023).

¹¹ Korytarz (*Corridoro Vasariano*) został zbudowany 400 lat temu według projektu przyjaciela i biografy Michała Anioła – Giorgio Vasariego. Na jego filarach sprawcy – młodzi turyści z Niemiec zostawili symbole nawiązujące do podrzędnego niemieckiego klubu piłkarskiego, <https://podroze.onet.pl/aktualnosci/niemieccy-wandale-zlapani-we-florencji-uszkodzili-slynnny-zabytek/7z0799b> (data dostępu: 22.10.2023).

¹² <https://wiadomosci.radiozet.pl/swiat/rzad-kontra-ekowandalizm-szykuje-sie-nowe-prawo-i-kosmiczne-kary> (data dostępu: 21.10.2023).

¹³ Na liście cenzorów znalazły się m.in. utwory wybitnego pisarza i noblisty Thomasa Manna (1875–1955), który w proteście przeciwko hitlerowskiemu terrorowi wyemigrował z Niemiec. Zob. m.in.: U.-K. Ketelsen, *Probleme einer gegenwärtigen Forschung zur Literatur des Dritten*

obiekty wyróżniały się cennymi walorami zabytkowymi, historycznymi lub artystycznymi.

Nie brak też bardziej współczesnych przykładów niszczenia dziedzictwa kulturowego wpisującego się w obszar zainteresowania kryminologii wojny (*criminology of war*)¹⁴. W pierwszej kolejności należy wymienić straty powstałe w czasie walk na Bałkanach (1992–1995), gdzie wszystkie walczące strony dopuszczały się aktów wandalizmu wobec dóbr kultury (Dubrownik, Sarajewo, Stary Most w Mostarze)¹⁵. Religijne podłoże miały także destrukcyjne działania Talibów, wykorzystujących do niszczenia posągów Buddy ciężką artylerię¹⁶. Podobnych aktów dewastacji i niszczenia dopuszczali się islamscy ekstremiści walczący po stronie tzw. Państwa Islamskiego w Iraku. Za pomocą młotów i wiertarek zniszczyli oni starożytne posągi i płaskorzeźby eksponowane w mosulskim muzeum. Podobny los spotkał iracki Nimrud, stolicę starożytnej Asyrii, jedno z unikatowych w skali światowej stanowisk archeologicznych. Wandale zniszczyli znajdujące się tam słynne asyryjskie byki i lwy o ludzkich twarzach (*Lamassu*)¹⁷. Nie mniejszych zbrodni wobec światowej rangi dóbr kultury dopuścili się także w kompleksu stanowisk archeologicznych w Palmyrze (Syria), gdzie wysadzili w powietrze kilka niezwykle cennych obiektów (świątynia Balszamina i Bela, tetrapylon, łuk triumfalny)¹⁸.

Jak potwierdzają zaprezentowane przypadki fanatyzm religijny, niezależnie od jego źródeł, może stanowić inspirację także dla działań wandalskich o podłożu wojennym lub terrorystycznym¹⁹. Niejednokrotnie ich celem są dobra kultury znajdujące się w międzynarodowych centrach turystycznych. Przykładem mogą być zamachy wymierzone bezpośrednio w tzw. ikony światowego dziedzictwa kulturalnego, do których niewątpliwie należy wspaniały kompleks pałacowy w Wersalu. W 1978 r. organizacja pod nazwą Front Wyzwolenia Bretanii – Rewolucyjna Armia Bretońska podłożyła wewnątrz pałacu ładunek wybuchowy, którego wybuch spowodował poważne uszkodzenia komnat kró-

Reichs, „Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte” 1990, nr 4, s. 720; P.K. Schuster, *Nationalsozialismus und „Entartete Kunst”*. *Die Kunststadt München 1937*, München 1987, s. 99 i nast.

¹⁴ Por. R. Jamieson (red.), *The criminology of war*, Routledge, London 2014.

¹⁵ W. Pływaczewski, *Grabież oraz niszczenie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego – rozważania na tle zjawiska „mowy nienawiści”*, „Santander Art and Culture Law Review” 2017, nr 1(3), s. 26.

¹⁶ Zob. NR, *Talibowie przeciwko wszystkim. Niszczenie posągów Buddy*, „Rzeczpospolita” 2001, nr 53, s. A4.

¹⁷ M. Urzędowska, *Islamscy barbarzyńcy na wojnie z historią*, „Gazeta Wyborcza” z 7–8 marca 2015 r., s. 11.

¹⁸ Dziełu niszczenia próbował przeciwstawić się Chalid al-Asad, kustosz stanowisk archeologicznych w Palmyrze. Za swój heroiczny czyn zapłacił życiem. Islamiści wywiesili jego zwłoki na jednej z zabytkowych kolumn.

¹⁹ M. Ickiewicz-Sawicka, *Kryminologiczna ośnova islamskiego fundamentalizmu religijnego – wybrane wymiary*, „Studia Prawnoustrojowe” 2023, nr 61, s. 93–111.

lewskich i znajdujących się w nich eksponatów²⁰. Równie poważne szkody spowodowali terroryści, którzy w 1993 r. dokonali zamachu na słynne muzeum Uffizi we Florencji. Zniszczone wówczas zostały dzieła największych mistrzów światowego malarstwa, w tym płótna Caravaggia. Do dokonania zamachu przyznała się bliżej nieznana nikomu organizacja pod nazwą Zbrojna Falanga. Bezpośrednim zleceniodawcą zamachu była sycylijska mafia. Jej zamiarem było doprowadzenie do załamania branży turystycznej we Włoszech²¹. Ten sam cel przyświecał egipskim fundamentalistom spod znaku Bractwa Muzułmańskiego, którzy przygotowali zamachy na zagranicznych turystów w miejscach historycznych (Luksor) i wypoczynkowych (Szarm el-Szejk)²².

Wandaliskie zamachy dokonane we Florencji, a także w innych międzynarodowych centrach, ikonach ruchu turystycznego, potwierdzają, że dotychczasowe ujęcie tzw. przestępczości turystycznej wymaga pilnego przededefiniowania. Postulat ten odnosi się także do zjawiska wandalizmu, który jeszcze do niedawna odbierany był w przestrzeni publicznej zbyt jednostronnie. Uproszczony obraz wskazanej problematyki dotyczył także wandalizmu kojarzonego z aktami niszczenia dóbr kulturalnych i przyrodniczych w szeroko definiowanej turystyce²³. Potwierdzeniem diagnozy takiego stanu rzeczy mogą być słowa włoskiego ministra ds. kultury Gennaro Sangiuliano, który po kolejnych bulwersujących opinię społeczną wyczynach ekowandali stwierdził: „Czas powiedzieć dość: mamy do czynienia z systematycznym wandalizmem przeciwko dziedzictwu artystycznemu i kulturowemu, który nie ma nic wspólnego z ochroną środowiska”²⁴. Wydaje się, że dotychczasowe postrzeganie zjawiska wandalizmu jako wyłącznie bezrefleksyjnego działania sprawców, bardziej utożsamianego z drobnymi przejawami niszczenia cudzego mienia staje się, zwłaszcza w obszarze kryminologii, swego rodzaju anachronizmem. Należy zaznaczyć, że ten stereotypowy obraz rzutuje w znacznym stopniu na jego

²⁰ J. Świeczyński, *Grabieżcy kultury i fałszerze sztuki*, Warszawa 1986, s. 237 i nast.

²¹ J. Larecki, *Zbiory sztuki ofiarą terrorystycznego szantażu. Dzień który wstrząsnął Florencją*, „Cenne, Bezcenne, Utracone” 1998, nr 8, s. 24–25.

²² Szerzej na temat zamachów terrorystycznych wobec dziedzictwa kultury zob. W. Pływaczewski, *Ochrona światowego dziedzictwa kulturalnego przed zamachami terrorystycznymi*, [w:] K. Indeck (red.), *Przestępczość terrorystyczna. Ujęcie praktyczno-dogmatyczne*, Poznań–Białystok–Łódź 2006, s. 74–83.

²³ Najbardziej rozpowszechniona definicja turystyki przyjmuje, że jest to zjawisko przestrzennej ruchliwości ludzi, związane z dobrowolną zmianą miejsca pobytu, środowiska i rytmu życia. Pod pojęciem turystyki należy także rozumieć ogół czynności osób, które podróżują i przebywają w celach wypoczynkowych, służbowych lub innych nie dłużej niż rok bez przerwy poza swoim codziennym otoczeniem. Określeniem, które koresponduje ze zjawiskiem turystyki jest pojęcie turystyki. Termin ten oznacza całokształt spraw i zagadnień (geograficznych, społecznych, gospodarczych, kulturalnych, prawnych itp.) związanych z turystyką. Por. P. Różycki, *Geneza i teoria turystyki*, Warszawa 2022.

²⁴ <https://wiadomosci.radiozet.pl/swiat/rzad-kontra-ekowandalizm-szykuje-sie-nowe-prawo-i-kosmiczne-kary> (data dostępu: 24.10.2023).

ocenę dokonywaną przez przedstawicieli organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, co potwierdzają nagminnie wydawane postanowienia o umorzeniu postępowania w stosunku do sprawców tego rodzaju czynów. Dodatkowym uzasadnieniem podjęcia szerokich badań nad przedmiotowym zjawiskiem, i to nie tylko w obszarze kryminologii, jest pojawienie się nowych form tego fenomenu. Wymownym przykładem niestandardowych ataków turystów-niszczycieli na cenne dzieła sztuki, niepokojących zwłaszcza muzealników, jest rosnąca liczba zamachów dokonywanych przez sprawców, którzy uzasadniają swoje zachowanie względami ekologicznymi²⁵. Należy przypomnieć, że jednym z spektakularnych przykładów tzw. wandalizmu ekologicznego była nieudana próba uszkodzenia znajdującego się w Luwrze słynnego obrazu Leonarda da Vinci „Mona Lisa”²⁶. Kontekst ekologiczny miały również inne akty wandalizmu skierowane przeciwko światowemu dziedzictwu kultury, m.in. atakowane były obrazy Jana Vermeera, Claude’a Moneta czy Vincenta van Gogha²⁷. Statystyki policyjne, a także dane służb ochrony obiektów muzealnych potwierdzają, że zjawisko to wymaga podjęcia pilnych i zarazem wszechstronnych działań zapobiegawczych. Postulat ten, oprócz rutynowych działań, obejmuje także szersze niż do tej pory wykorzystanie potencjału naukowego prawa karnego, kryminalistyki, kryminologii i psychologii. Dla czytelności podjętych rozważań w pierwszej kolejności zasadne będzie spojrzenie na problem zjawiska wandalizmu od strony terminologicznej.

²⁵ Ekowandalizm, określaną też jako wandalizm ekologiczny, to ogół działań, które mają na celu celowe i bezprawne oszpeccanie dzieł sztuki lub zanieczyszczenie środowiska naturalnego. Jest to forma aktywizmu, która może polegać na sabotażu, niszczeniu infrastruktury, dewastacji obiektów zabytkowych i terenów przyrodniczych, rozlewaniu substancji toksycznych lub innym działaniu mającym na celu naruszenie ekosystemu, uszkodzenie lub zniszczenie dobra kultur/zabytku lub zaszkożenie organizacjom lub firmom uważanym za szkodliwe dla środowiska. Jednym z spektakularnych przykładów ekowandalizmu wobec dzieł sztuki był atak w 1978 r. na słynny obraz „Ostatnia Wieczerza” Leonarda da Vinci. Wówczas nieznaną sprawcą zniszczył ten niezwykle renesansowy mural, wykorzystując młotek i strzykawkę wypełnioną kwasem. Atak spowodował poważne uszkodzenia dzieła. Czyn sprawcy motywowany był chęcią zwrócenia uwagi na problem ochrony środowiska.

²⁶ Sprawca przebrany za starszą kobietę zeskoczył z wózka inwalidzkiego i próbował rozbić kuloodporną osłonę, za którą znajduje się dzieło mistrza. Ostatecznie czyn wandalę ograniczył się do rozsmarowania na szybie ciasta i rozrzucenia dookoła dzieła róż. Po zatrzymaniu przez służby ochrony muzeum stwierdził: „Są ludzie, którzy niszczą Ziemię. Wszyscy artyści, pomyślcie o Ziemi. Dlatego właśnie to zrobiłem. Pomyślcie o naszej planecie”. Po przeprowadzeniu badań lekarskich zamachowiec został umieszczony w zakładzie psychiatrycznym – <https://aktivist.pl/mona-lisa-obrzucona-ciastem-przebrany-mezczyzna-zaatakowal-obraz-w-luwrze/> (data dostępu: 21.10.2023).

²⁷ <https://kultura.dziennik.pl/news/artykuly/8568428,sloneczniki-vincent-van-gogh-aktywisci-atak.html> (data dostępu: 24.10.2023).

Uwagi na temat definicji wandalizmu

Na wstępie należy zauważyć, że termin wandalizm ma zdecydowanie socjologiczny i kryminologiczny rodowód, chociaż ujęcie normatywne tego zjawiska, potwierdzone m.in. określeniem przez polskiego ustawodawcę znamion przestępstwa niszczenia mienia z art. 288 Kodeksu karnego dowodzi, że przedmiotowa materia jest także głęboko osadzona w obszarze prawa karnego²⁸.

Współcześnie wandalizm kojarzony jest z różnymi przejawami działalności niszczycielskiej. Jak zauważa Brunon Hołyst, pojęcie to powstało niejako z przypadku i jego włączenie do terminologii naukowej wynika z kontekstu historycznego. Próby zdefiniowania tzw. czystego wandalizmu na gruncie kryminologii podejmował Andrzej Siemiaszko²⁹. Autor uważał, że pojęcie to obejmuje „umyślne niszczenie mienia nie należącego do sprawcy bez powodów łatwo uchwytnych dla osoby niszczącej mienie bądź dla osoby oceniającej takie działania”³⁰. Przyjął, że „wandalizmem w czystej formie nie jest niszczenie mienia, które ma charakter instrumentalny i wynika z racjonalnych przesłanek jednostki podejmującej takie działania”³¹. Wykluczył tym samym uznanie za akty „czystego” wandalizmu aktów niszczycielskich o podłożu taktycznym, ideologicznym i dokonanych z zemsty.

Aby odnieść się do zaproponowanej definicji, należy przede wszystkim odpowiedzieć na pytanie, czy każde niszczycielskie działanie jest aktem wandalizmu? W słownikach języka polskiego pojęcie to jest kojarzone z takimi zjawiskami społecznymi, jak: niszczenie (niszczycielstwo), agresja, barbarzyństwo, dewastacja, destrukcja, profanacja, szkodnictwo, grabież, chuligaństwo, bandytyzm itd. Odrębną kategorią czynów kojarzonych z wandalizmem stanowią niszczycielskie zachowania wymierzone w wielorako definiowane dziedzictwo kultury (dzieła sztuki, zabytki, dobra kultury, skarby kultury)³². Tylko z pozorów ta szczególna postać wandalizmu nie budzi większych kontrowersji w doktrynie prawa karnego i w obszarze kryminologii. W istocie jest problematyczna, co niejednokrotnie ma przełożenie na kwestie praktyczne, np. związane z określeniem zakresu odpowiedzialności karnej niektórych sprawców graffiti. W tym przypadku ważnym wyzwaniem, sygnalizowanym m.in. przez Kamila Zeidlera, jest zdefiniowanie sztuki i dopuszczalnych jej granic³³.

²⁸ M. Duda, *Wandalizm zabytkowych cmentarzy. Aspekty prawnekarne i kryminologiczne*, [w:] E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Badania kryminologiczne a praktyka. Perspektywa krajowa i międzynarodowa*, Warszawa 2021, s. 339–350.

²⁹ A. Siemiaszko, *Wandalizm – definicja, etiologia, zapobieganie*, [w:] B. Hołyst (red.), *Wandalizm. Aspekty socjologiczne, psychologiczne i prawne*, Warszawa 1984, s. 32–33.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem, s. 27.

³² Zobacz na ten temat: K. Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa 2007, s. 21–62.

³³ Idem, *Estetyka prawa*, Gdańsk–Warszawa 2018, s. 153 i nast.

W pewnym stopniu zadanie to ułatwia ustawodawca, typizując na gruncie prawa karnego czyny, których istotą jest niszczenie mienia. Dopelnieniem wykładni ustawowej są także naukowe interpretacje zawarte w komentarzach do Kodeksu karnego oraz ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami³⁴. Niemniej jednak należy zauważyć, że podpowiedzi te nie zawsze pozwalają na rozstrzygnięcie wszystkich dylematów związanych z ujęciem wandalizmu. Jak wiadomo, prezentowane zjawisko może przybierać różne formy, a jego interdyscyplinarny charakter wyklucza kategorię oceny.

Chcąc pozostać w zgodzie z koncepcją tzw. czystej definicji wandalizmu, zgłoszoną przez A. Siemaszkę, należałoby wyłączyć z przedmiotowych rozważań te formy destrukcji, którym towarzyszy określona czytelna intencja sprawcy. Wydaje się, że przynajmniej na gruncie kryminologii tak zawężone ujęcie analizowanego problemu znacznie ograniczyłoby obszar badawczych zainteresowań, w szczególności odnoszących się do problematyki ochrony dóbr kultury (zabytków). Zdaniem autorów niniejszego opracowania trafniejszym rozwiązaniem będzie posłużenie się definicją obejmującą także te zachowania, które mimo swojego wyraźnego zabarwienia podmiotowego pozostają w swojej istocie czynami destrukcyjnymi. Z tej perspektywy kryminologiczny obszar wandalizmu, obok czynów niebudzących kontrowersji, obejmowałby także akty wandalizmu towarzyszące popełnieniu innych przestępstw skierowanych przeciwko zabytkom (dobrom kultury), takim jak uszkodzenie czy zniszczenie obiektu zabytkowego przy okazji kradzieży z włamaniem, rozboju, paserstwa lub przemytu. Powyższe stanowisko bliskie jest typologii zaproponowanej przez Stanley'a Cohena, którą odpowiednio można przenieść na rodzimy grunt związany z ochroną dziedzictwa kultury. Autor ten wyróżnił sześć typów wandalizmu ze względu na jego motyw i cel:

- zaborczy (*acquisitive*) – niszczenie w celu uzyskania korzyści majątkowej, np. okradanie bankomatów z pieniędzy oraz instalacji z miedzianych kabli, kradzież papieru z toalet przenośnych,
- taktyczny (*tactical*) – zwracający uwagę na czyjeś postępy, np. zniszczenie stołówki przez zbuntowanych więźniów, wybicie szyby przez bezdomnego w celu spędzenia zimy w areszcie,
- ideologiczny (*ideological*) – protest o charakterze politycznym, np. namalowanie antyrządowych haseł na murach, spalenie flagi jakiegoś państwa,
- mściwy (*vindictive*) – mający na celu rewanż za domniemaną krzywdę, np. zniszczenie przedmiotu należącego do nasyłającego policję sąsiada, zniszczenie mienia szkolnego przez uczniów, w ich mniemaniu, nie sprawiedliwie ukaranych,

³⁴ Zob. B. Gadecki, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108–120. Przepisy karne. Komentarz*, Warszawa 2014; K. Lenczowska-Soboń, *Przestępstwo zniszczenia lub uszkodzenia zabytku*, Warszawa 2022.

- zabawowy (*play*) – niszczenie dla zabawy lamp ulicznych lub znaków drogowych,
- złośliwy (*malicious*) – wyrażenie złości i frustracji, np. niszczenie mienia przez kibiców po przegranym meczu, połamanie narzędzi przez zdenerwowanych robotników,
- religijny (*religious*) – niszczenie obcych miejsc kultu oraz przedmiotów kultu, będący jednym z przejawów fanatyzmu³⁵.

W polskiej literaturze kryminologicznej interesującą klasyfikację wandalizmu przedstawili Joanna Narodowska i Maciej Duda. Autorzy w obszarze fenomenologii tego zjawiska wyodrębnili m.in.:

- wandalizm ideologiczny (np. profanacje miejsc kultu wyznania mojżeszowego i muzułmańskiego w Polsce, umieszczanie w przestrzeni publicznej symboliki ekstremistycznej),
- wandalizm zabytków archeologicznych (np. niszczenie zatopionych stanowisk Bałtów w akwenu Wielkich Jezior Mazurskich, nielegalne amatorskie poszukiwania zabytków),
- wandalizm przez zaniechanie (np. dewastacja zamków i rezydencji dawnych rodów szlacheckich),
- wandalizm krajobrazu kulturowego (np. budowa wielkiego silosa cukrowego w pobliżu Świętej Góry w Gostyniu)³⁶.

Zaprezentowana propozycja jeszcze raz potwierdza, że zjawiska wandalizmu, w szczególności postrzeganego z perspektywy turystyki, nie można jedynie identyfikować z jego normatywnym ujęciem zakorzenionym silnie w obszarze polskiego prawa karnego.

Opowiadając się za szeroką definicją *sensu largo* wandalizmu, należy zauważyć, że problem celowego lub bezmyślnego niszczenia wartości kulturalnych ma współcześnie nie tylko wymiar społeczny czy kulturowy, ale coraz częściej także ekonomiczny. Szkody, które powstają na skutek wandalizmu, są coraz większe. W przypadku obiektów szczególnie cennych, wręcz unikatowych, zaliczanych do „dóbr o szczególnym znaczeniu dla kultury”, nierzadko są one niemożliwe do oszacowania i zrekompensowania³⁷.

W ocenie autorów opracowania najmniej kontrowersyjną jest propozycja, która nie zawęża wandalizmu do jego tzw. czystych przejawów, umożliwiając tym samym bieżące uzupełnianie listy czynów wandalskich o nowe, jeszcze nie do końca rozpoznane formy niszczenia mienia. W tym miejscu można przywołać pogląd Stanisława Waltosia, który nawiązując do kondycji śląskich dóbr

³⁵ B. Hołyst, *Przyczyny i przejawy wandalizmu*, [w:] B. Hołyst (red.), op. cit., s. 26; S. Cohen, *Hooligans, vandals and the community. A study of social reaction to juvenile delinquency*, London 1969, s. 103–106.

³⁶ J. Narodowska, M. Duda, *Wandalizm zabytków z perspektywy kryminologicznej*, „Santander Art. Culture Law Review” 2017, nr 1(3), s. 41–49.

³⁷ A. Wojnar, *Zagrożenie dzieł sztuki na przykładzie Polski*, „Alma Mater” 2010, nr 133, s. 85.

kultury, stwierdził: „Współczesny wandalizm w skali całego kraju najczęściej odbywa się poprzez zaniechanie, czyli beczynność i bierność odpowiedzialnych za renowację zabytków instytucji – stan ten dotyczy tysięcy obiektów, które niepoddawane konserwacji – niszczejają (...)”³⁸. Wprawdzie autor odniósł swoje spostrzeżenia zaledwie do jednego obszaru zagrożeń, kojarzonego z aktami niszczenia mienia, jednakże niejako potwierdził, że ich katalog nie jest zamknięty, a zatem nie należy go ograniczać tylko do już znanych, tradycyjnych przejawów tego zjawiska. Podobne ujęcie, na kanwie działań wymierzonych w dziedzictwo kulturowe dawnych Prus Wschodnich, zaproponowali Joanna Narodowska i Maciej Duda, uznając za wandalizm zabytków „zarówno czyny z działania, jak i z zaniechania, których skutkiem jest umyślne niszczenie lub uszkodzanie zabytku własnego lub cudzego, niezależnie od motywów zachowania sprawcy”³⁹.

Zaproponowane ujęcie *sensu largo* przedmiotowego problemu znajduje potwierdzenie w postulatach zgłaszanych przez przedstawicieli nowego kierunku kryminologicznego, jakim jest niewątpliwie zielona kryminologia (*green criminology*)⁴⁰. Zgłaszane przez przedstawicieli tzw. zielonej opcji propozycje uwzględniają – jeszcze mało rozpoznawane przez naukę i praktykę prawa karnego – przypadki wandalizmu wobec środowiska naturalnego. W szczególności dotyczą one niszczenia całych ekosystemów, nielegalnych praktyk międzynarodowych korporacji w przedmiotowym obszarze, zanieczyszczania ziemi i akwenów wodnych, degradacji krajobrazu, graffiti na skałach i formacjach skalnych, zjawiska zanieczyszczenia środowiska światłem i hałasem, masowe niszczenie lasów pierwotnych poprzez ich wycinanie lub wypalanie itd. Jednym z przykładów niszczycielskich praktyk o znamionach tzw. wandalizmu przyrodniczego są cyklicznie powtarzające się w Polsce wiosenne podpalania łąk, które powodują poważne szkody w cennych ekosystemach. Przykładowo w 2020 r. nieznanymi sprawcami wywołali pożar na terenie Biebrzańskiego Parku Narodowego. Jego gaszenie zajęło strażakom osiem dni. Skutki tej ekologicznej katastrofy były wyjątkowo dotkliwe dla środowiska naturalnego i są wciąż dostrzegalne⁴¹.

³⁸ Zob. A. Siemaszko, op. cit., s. 24 i nast.; por. też: M. Warr, *Companions in crime: the social aspects of criminal conduct*, Cambridge 2002.

³⁹ J. Narodowska, M. Duda, *Ochrona zamków oraz pałaców i dworów szlacheckich na Warmii i Mazurach – aspekty prawnokarne i kryminologiczne*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 43, s. 249.

⁴⁰ Zob. m.in.: J.M. Lynch, *The greening of criminology: a perspective for the 1990's*, „Critical Criminologist” 1990, no. 2, s. 11–12; J.M. Lynch, B.P. Stretesky, *The meaning of green: contrasting criminological perspectives*, „Theoretical Criminology” 2003, nr 7(2), s. 217 i nast.

⁴¹ <https://www.pap.pl/aktualnosci/plona-laki-na-terenie-biebrzanskiego-parku-narodowego-w-akcji-smiglowiec-policyjny> (data dostępu: 22.10.2023). Równie wymownym, a zarazem wyjątkowo drastycznym przykładem wandalizmu, postrzeganym z ekologicznej perspektywy, są masowe odłowy rekinów. Po obcięciu im płetw okaleczone zwierzęta są wrzucane do morza, co, jak wiadomo, kończy się ich śmiercią. Zob. J. Bryk, *Zupa z płetwy rekina – upodobania kulinarne*

Jak potwierdzają zaprezentowane stanowiska badaczy, opracowanie w pełni satysfakcjonującej definicji wandalizmu jest zadaniem niezwykle trudnym. W oparciu o poglądy przedstawicieli różnych obszarów nauki, w szczególności kryminologii, socjologii oraz psychologii można jednak zaproponować takie ujęcie przedmiotowego zjawiska, które powinno ułatwić jego społeczny odbiór, a także usprawnić poszczególnym organom, służbom i instytucjom proces identyfikacji i klasyfikacji poszczególnych przejawów destrukcji.

Etiologia zjawiska wandalizmu turystycznego

W nawiązaniu do podjętej wcześniej dyskusji dotyczącej etiologii niszczy-cielskich postaw nie mniej ważnym zagadnieniem jest próba wskazania najczęściej odnotowywanych motywów wandalizmu kojarzonego z turystyką. Na pewno większość z nich dotyczy zjawiska niszczenia postrzeganego bardzo szeroko. Tym niemniej należałoby zastanowić się, czy sprawcom czynów wandal-skich, dokonujących zamachów na dobra kultury i przyrody, nie towarzyszą dodatkowe motywacje, ponad te, które w obszarze etiologii analizowanego zjawiska są już od dawna zauważalne. Warto w tym miejscu posłużyć się klasyfikacją zaproponowaną przez Sofię Pilat. Autorka pośród licznych przy-czyn tego zjawiska wymienia m.in.:

- pragnienie sprawy zademonstrowania swojego znaczenia, wartości i roli w społeczeństwie,
- zmanifestowanie pogardy i braku szacunku dla zasad moralnych obowiązujących w społeczeństwie oraz buntu przeciwko powszechnie obowiązującym wartościom,
- wyładowanie nagromadzonej agresji wobec obiektów przedstawiających wartość historyczną, kulturową lub artystyczną poprzez ich zbezczeszczenie lub zniszczenie,
- popełnianie aktów wandalizmu w celu potwierdzenia przynależności do grupy osób, które razem spędzają czas, wspólnie się bawią i mają wspólne zainteresowania skoncentrowane na popełnianiu tego typu aktów,
- arogancki stosunek do określonych dóbr, wynikający z braku wykształce-nia itp.⁴²

Według innych autorów do przyczyn wandalizmu można, oprócz deficytu wykształcenia i kultury, zaliczyć także nieprzyjazne zachowanie, dążenie do celowego manifestowania braku szacunku dla społeczeństwa oraz dążenie do

a ochrona zagrożonych gatunków, [w:] W. Pływaczewski, A. Nowak, M. Porwicz (red.), *Przeciw-działanie międzynarodowej przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu z perspektywy or-ganów ścigania*, Szczytno 2016, s. 343–349.

⁴² S. Pilat, *Podmiotowe i ustawodawcze elementy przestępstwa wandalizmu: pojęcie i cha-rakterystyka*, „Przegląd Policyjny” 2022, nr 1(145), s. 26.

zaznaczenia swojej osobowości i własnego „ja” poprzez niekonwencjonalne, najczęściej nieakceptowalne społecznie postępowanie⁴³.

W oparciu o wcześniej przedstawione spostrzeżenia na temat wandalizmu w ogóle i wandalizmu turystycznego w szczególności zasadne będzie ujęcie tego ostatniego fenomenu w określone ramy definicyjne. Jak wcześniej stwierdzono, jego zawężanie wyłącznie do niszczycielskich zachowań pojedynczych turystów z pewnością nie odzwierciedlałoby istoty przedmiotowego zjawiska, co w dalszej części opracowania autorzy pragną wykazać. Stąd przyjęcie, że wandalizmem turystycznym w kryminologicznym ujęciu jest ogół zdarzeń o charakterze niszczycielskim/destrukcyjnym, wywołanych przez pojedynczych sprawców (turystów) lub podmioty zbiorowe związane z turystyką i turystem, a przy tym godzących w dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze ludzkości oraz jakość życia człowieka, wydaje się rozwiązaniem obejmującym w miarę całościowo zakres przedmiotowy prezentowanego zjawiska. Należy dodać, że znamię „niszczenia” i „destrukcji” *expressis verbis* wyraża intencje podmiotu dokonującego aktów wandalizmu, przesądzając tym samym o charakterze strony podmiotowej niniejszych czynów⁴⁴.

Historyczne i współczesne przykłady wandalizmu turystycznego

Pierwszych wzmianek na temat tzw. wandalizmu turystycznego można doszukać się w opracowaniach, które ukazały się w Europie wówczas, kiedy rozpowszechniła się moda na podróżowanie w celach poznawczych⁴⁵. Jak odnotowuje Małgorzata E. Kowalczyk, już wtedy opisywano w dziennikach turystów-podróżników te przypadki, które według dzisiejszych kryteriów należałoby oceniać jako przejaw zachowań niszczycielskich⁴⁶. Głośna historia tzw. marmurów Elgina, czyli wywiezienia przez brytyjskiego ambasadora Thomasa Bruce’a w 1799 r. z terytorium podległego Imperium Osmańskiemu cennych fragmentów architektonicznych z okresu starożytnej Grecji, stanowi bez mała podręcznikowy przykład wandalizmu turystycznego. Pod pozorem prowadzenia prac wykopaliskowych i wbrew uzgodnieniom z władzami tureckimi, które dopuszczały wyłącznie zbieranie na terenie ateńskiego Akropolu „fragmentów

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem, s. 20–29.

⁴⁵ Zob. T.S. Jaroszewski, *Podróż Stanisława Kostki Potockiego do Włoch w latach 1785–1786 w świetle korespondencji z żoną*, [w:] J. Białostocki (red.), *Sarmatia artistica. Księga pamiątkowa ku czci profesora Władysława Tomkiewicza*, Warszawa 1968, s. 211–235.

⁴⁶ Zob. M.E. Kowalczyk, „Kradnie się i morduje w biały dzień... powszechnie”. *Przestępczość we Włoszech w relacjach polskich podróżników epoki oświecenia*, [w:] P. Klint, D. Wojtucki (red.), *Przestępczość kryminalna w Europie Środkowej i Wschodniej w XVI–XVIII w.*, Łódź 2017, s. 184 i nast.

kamienia ze starymi inskrypcjami lub rzeźbami”, spowodował on poważne uszkodzenia tej zabytkowej budowli. Zatrudnieni przez Anglika robotnicy w trakcie prac eksploracyjnych wykorzystywali lomy, piły i materiały wybuchowe. Ten niszczycielski sposób pozbawiania zabytkowych obiektów architektonicznych ich cennej ornamentyki zaczęto z czasem nazywać elginizmem (franc. *elginisme*), wywodząc to określenie od przysługującego T. Bruce’owi szlacheckiego tytułu (lord Elgin)⁴⁷. W przywołanym przypadku demontaż rzeźb i płaskorzeźb trwał około 11 lat (od połowy 1801 r. do 1812 r.). W sumie zagrabiono 88 elementów architektonicznych oraz jedną z kariatyd i kolumnę z Erechtejonu. Wspomniane zjawisko, jak potwierdza Jan Świeczyński, przybrało w owym okresie wręcz zatrważające rozmiary⁴⁸. W wydaniu współczesnym ma ono może mniej drastyczną formę, jednak budzi uzasadniony niepokój służb odpowiedzialnych za kondycję cennych obiektów zabytkowych. W szczególności zabieranie, wcześniej odłupywanie małych fragmentów z zabytkowych budowli, wpisujące się w zasygnalizowany zwyczaj pozyskiwania „pamiątek z podróży”, rodzi w kontekście masowej turystyki poważne obawy o ich stan. Innym przykładem wandalizmu, w wydaniu turystów-pseudoarcheologów, odnotowanym przez J. Świeczyńskiego, są wykopaliska w egipskiej Dolinie Królów⁴⁹. Nieprofesjonalne, oparte na metodach inwazyjnych, poszukiwania grobowców faraonów doprowadziły w wielu przypadkach do całkowitego zniszczenia licznych artefaktów. Podobne zagrożenie dla podziemnego dziedzictwa archeologicznego w Polsce stanowią amatorskie poszukiwania zabytków za pomocą wykrywaczy metali⁵⁰.

Jak zauważa M. Duda, wcale nie lepiej na tle zjawiska masowej turystyki przedstawia się sytuacja rzadkich gatunków fauny i flory, które, wbrew restrykcyjnym zakazom, są przemycane lub nieświadomie nabywane przez podróżujących. W przypadku polskich turystów są to najczęściej fragmenty podwodnej fauny, w większości koralowce lub zasuszone koniki morskie. Oba okazy należą do gatunków zagrożonych wyginieciem, a na ich przewóz przez granicę potrzebne są odpowiednie zezwolenia CITES (*Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora*)⁵¹. Należy dodać, że pozyskiwanie tego rodzaju okazów jest przeważnie związane z działaniami

⁴⁷ W roku 1833 rząd Grecji po raz pierwszy podjął starania o zwrot marmurów. Ponowne starania miały miejsce w 1924 r. z okazji setnej rocznicy śmierci Byrona, następnie w czasie II wojny światowej oraz w 1983 r. Do dziś Wielka Brytania odmawia Grecji wydania tych cennych zabytków.

⁴⁸ Zob. J. Świeczyński, op. cit., s. 106.

⁴⁹ Ibidem, s. 83 i nast.

⁵⁰ M. Duda, *Treasure hunting – a hobby or a crime? Legal and criminological perspective*, „Studia Prawnostrojowe” 2023, nr 62, s. 149–169.

⁵¹ Idem, *Przemyt dziedzictwa kulturalnego i naturalnego – wyzwanie dla kryminologii w XXI wieku*, [w:] E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Przestępczość XXI wieku. Szanse i wyzwania dla kryminologii*, Warszawa 2020, s. 105–119.

niszczącymi środowisko naturalne⁵². Zwyczaj wręczania pamiątek zawierających okazy CITES lub ich pochodne jest szczególnie rozpowszechniony w krajach azjatyckich, zwłaszcza w Chinach, Wietnamie, na Filipinach oraz w Japonii⁵³.

Według Bartłomieja Gadeckiego obok naziemnych form grabieży światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego rozwija się także nielegalna turystyka podwodna⁵⁴. Jest ona przede wszystkim zorientowana na eksplorację zatopionych wraków, a także zawłaszczanie cennych obiektów i innych stanowisk archeologicznych. Przy okazji tego rodzaju podwodnych wypraw niszczone są cenne stanowiska wodnej fauny i flory. Należy podzielić stanowisko Macieja Trzcńskiego, że wobec rosnącego popytu na zabytkowe dobra kultury, w tym także pochodzące z głębin morskich, poważnym wyzwaniem nie tylko dla organów ścigania, będzie – co najmniej – ograniczenie zjawiska masowego okradania i niszczenia⁵⁵. Przykład raf koralowych potwierdza, że problematyka ochrony podwodnego dziedzictwa archeologicznego musi być postrzegana przez służby ochrony zasobów morskich także z perspektywy ochrony dziedzictwa przyrodniczego. Tym bardziej, o czym się zapomina, obok rozwijającej się turystyki podwodnej ukierunkowanej na poznawanie raf koralowych, równie dynamicznie rośnie zainteresowanie podwodnymi polowaniami na rzadkie gatunki ryb i innych organizmów morskich. Coraz częściej tego rodzaju praktyki przeradzają się w formę kłusownictwa, które jest przejawem wandalizmu.

Kolejnym przykładem wandalizmu turystycznego, związanego z masową turystyką i dewastacją krajobrazu, jest zjawisko tzw. zadeptywania Ziemi. Przede wszystkim chodzi tu o nadmierne eksploatowanie przez turystów różnego rodzaju szlaków turystycznych w miejscach o szczególnych walorach przyrodniczych i zabytkowych. Skutkiem tego rodzaju masowej turystyki są tysiące pozostawionych śmieci zarówno na szlakach, jak również w miejscach wypoczynku (pola namiotowe, kempingi, przystanie, plaże itd.). Problem ten odnosi się już nie tylko do tych obszarów, które od dawna były celem turystycznych wyjazdów, ale również do miejsc tradycyjnie uważanych za ekologicznie sterylne. Przykładem mogą być atrakcyjne łańcuchy górskie, w tym Himalaje, które w wielu miejscach na skutek nasilającej się turystyki wysokogórskiej zamieniają się w swoiste składowiska odpadów. Z uwagi na trudności z ich

⁵² Por. W. Pływaczewski, *Degradacja krajobrazu jako szczególna forma wandalizmu ekologicznego – kontrowersje wokół lokalizacji farm wiatrowych na obszarach wyróżniających się cennymi walorami naturalnymi i kulturowymi*, [w:] W. Pływaczewski, S. Buczyński (red.), *Wandalizm wobec dziedzictwa naturalnego i kulturalnego*, Olsztyn 2015, s. 13–39.

⁵³ Zob. B. Gadecki, *Ochrona podwodnego dziedzictwa kultury*, „Państwo i Prawo” 2015, z. 9, s. 94 i nast.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ M. Trzcński, *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym. Problematyka prawnokryminalistyczna*, Warszawa 2010, s. 293–297.

utylizacją problem ten narasta, przyczyniając się do degradacji bezcennego krajobrazu⁵⁶. Dodatkowo topniejące śniegi i osuwające się lawiny powodują, że niebezpieczne odpady spływają ze stoków, zanieczyszczając cenne przyrodniczo doliny, w tym także miejscowości górskie. W ten sposób dochodzi do degradacji cennych krajobrazowo miejsc, przypominających wysypiska śmieci⁵⁷.

Przeciwdziałanie wandalizmowi turystycznemu

Wśród metod, środków i narzędzi, które należałoby uwzględnić w działaniach profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania zjawisku wandalizmu turystycznego, ważną rolę odgrywa edukacja. Wiedza o negatywnych następstwach niszczenia dóbr kultury (zabytków) i degradowania ekosystemów przyrody powinna być przede wszystkim adresowana do potencjalnych turystów. Nie oznacza to jednak zaniedbywania tej edukacji na poszczególnych poziomach szkolnictwa. Najmłodszy jej odbiorcy często są bowiem najbardziej świadomymi i skutecznymi edukatorami w zakresie rozpowszechniania wiedzy o roli dziedzictwa kultury i przyrody w życiu każdego człowieka. Tylko taka formuła uwrażliwiania ludzi na społeczne szkody powstałe na skutek zamachów wandalistycznych jest w stanie ograniczyć rozmiary przedmiotowego zjawiska i jego skutki. W odniesieniu do ochrony wspomnianych obiektów, zwłaszcza tych zlokalizowanych w atrakcyjnych, wielkomiejских ośrodkach turystycznych, pomocnym narzędziem jest monitoring. Jednak należy pamiętać, że bez zaangażowania i specjalistycznego przygotowania odpowiednich służb ochronnych trudno zapobiegać aktom wandalizmu. W sytuacji, kiedy sprawcy tych czynów coraz częściej wykazują różnego rodzaju zaburzenia o podłożu psychicznym, wręcz konieczne jest, aby przedstawiciele wspomnianych służb posiadali co najmniej podstawową wiedzę z zakresu identyfikowania niestandardowych zachowań turystów, które mogą zagrozić cennym obiektom muzealnym. Na pewno problem wandalizmu turystycznego jest najbardziej znany różnego rodzaju strażom/policjom miejskim. Najczęściej wsparcie osobowe tych służb przekłada się na wzrost poziomu ochrony dóbr kultury i dziedzictwa przyrodniczego⁵⁸. Godnym naśladowania przykładem w tym zakresie mogą być niektóre hiszpańskie kurorty, gdzie wzmocnienie służb policyjnych w tzw. turystycznych *hot spotach* znacząco wpłynęło na spadek przestępczości, w tym

⁵⁶ M. Jenkins, *Tłok na Evereście. Co zrobić z chaosem na Górze Górze?*, „National Geographic Polska” 2013 (czerwiec), s. 76–87.

⁵⁷ W. Pływaczewski, *Turystyka i jej wpływ na zanieczyszczenie środowiska*, [w:] W. Pływaczewski, S. Buczyński (red.), *Gospodarka odpadami. Problematyka prawną i ekokryminologiczną*, Olsztyn 2013, s. 94–108.

⁵⁸ Zob. P. Ogrodzki, *Wandale w muzeach*, „Cenne, Bezcenne, Utracone” 2011, nr 3(68), s. 31–33.

również czynów polegających na niszczeniu mienia⁵⁹. Ważnym miernikiem oceny działań policji w przedmiotowym zakresie jest przede wszystkim szybkość reakcji tej służby na jakiegokolwiek przejawy wandalizmu. Warto w tym miejscu odwołać się do założeń wdrażanego w latach 70. XX w. programu nowojorskiej policji. Jak wiadomo, program ten, nazwany strategią zerowej tolerancji (*zero tolerance*), został oparty na kryminologicznej koncepcji wybitych szyb (*broken windows*) Georga Kellinga oraz Catherine Coles i przyczynił się do odczuwalnego przez mieszkańców Nowego Jorku spadku przestępczości oraz innych przejawów patologii, w tym także wandalizmu⁶⁰.

Przeciwdziałanie wandalizmowi kojarzonemu z turystyką wymaga od policji i innych służb porządkowych znajomości niektórych problemów związanych z funkcjonowaniem podkultur młodzieżowych tym bardziej, że tzw. zaśmiecanie zabytkowych przestrzeni publicznych w formie graffiti, umieszczanie niecenzuralnych napisów na fasadach obiektów muzealnych, uszkodzanie artefaktów czy inwazyjne utrwalanie śladów swojej bytności w danym miejscu (w stylu „tu byłem...”), ma swoje kulturowe, by nie powiedzieć atawistyczne, uwarunkowania. Ich znajomość może w znacznym stopniu wesprzeć różne podmioty publiczne realizujące zadania, wpisujące się w zakres profilaktyki uprzedzającej⁶¹, chociażby poprzez propozycje uczestniczenia w różnego rodzaju społecznych imprezach, stanowiących alternatywną formę rozładowania agresji i młodzieńczej inwencji. Jedną z takich form, która już się sprawdziła i jest także wdrażana przez włodarzy turystycznych miast, są specjalnie przygotowane miejsca, gdzie miłośnicy graffiti mogą się twórczo i niekonwencjonalnie realizować w różnych technikach sztuki ulicznej (*street art*).

W ramach podejmowanych działań zaradczych związanych z przeciwdziałaniem aktom wandalizmu ważną rolę pełnią sankcje karne. Przykładowo ich podwyższenie za niszczenie zabytków i dóbr kultury, oblewanie farbą i podobne czyny przewiduje rozporządzenie przygotowane przez włoskiego ustawodawcę. Grzywny w wysokości od 20 do 60 tys. euro są nową sankcją dodaną do tej już przewidzianej we włoskim kodeksie karnym, czyli pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 3 lat. To dość restrykcyjne podejście do problemu ochrony narodowego dziedzictwa kultury stanowi reakcję na serię zamachów dokonanych

⁵⁹ Jednym z takich miast jest hiszpańska Barcelona. Miasto jest odwiedzane przez kilka milionów turystów rocznie. Jak wynika z danych tamtejszej policji, liczba aktów wandalskich znacznie spadła.

⁶⁰ Teoria wybitych okien (teoria rozbitej szyby) to koncepcja kryminologiczna zakładająca, że brak reakcji na łamanie mniej ważnych norm społecznych, np. wybijania szyb w oknach w danej dzielnicy, sprzyja wzrostowi przestępczości i naruszaniu innych norm społecznych na zasadzie naśladownictwa. Por. G. Kelling, C. Coles, *Fixing broken windows. Restoring order and reducing crime in our communities*, New York 1982.

⁶¹ Zob. T. Hope, *Zapobieganie przestępczości w społecznościach lokalnych w Wielkiej Brytanii – przegląd strategii*, [w:] J. Czapska, H. Kury (red.), *Mit represyjności albo o znaczeniu prewencji kryminalnej*, Kraków 2002, s. 468 i nast.

przez aktywistów z ruchu przeciwników paliw kopalnych (ekowandalizm/ekoterroryzm). Przewiduje wysokie kary pieniężne za wszelkie działania niszcycielskie oraz, co jest pewnym *novum*, za wykorzystanie zabytków „niezgodne z ich charakterem historycznym bądź artystycznym”. Natomiast uzyskane w ten sposób środki finansowe będą przeznaczane na renowacje zabytków⁶².

Podobną rolę pełni zainicjowana w 2017 r. w Wenecji akcja *#EnjoyRespect Venezia*. Turyści są proszeni m.in. o to, aby nie śmiecić, nie jeść posiłków na schodach świątyń i innych zabytków, korzystać z toalet, być stosownie ubranym do zwiedzania świątyń i zabytków. Za niestosowanie się do powyższych zasad grożą kary w wysokości od 25 do 500 euro⁶³.

Podsumowanie

Zjawisko wandalizmu jest obszarem zainteresowań kryminologów, w szczególności tych podejmujących w swoich rozważaniach problematykę przestępczości przeciwko dziedzictwu kulturowemu i dziedzictwu przyrodniczemu. Ścisłe powiązanie między dziedzictwem kulturowym i dziedzictwem przyrodniczym powoduje jednocześnie, że problematyka ta wpisuje się w zakres zainteresowań nie tylko „klasycznych” kryminologów, lecz również przedstawicieli zielonej kryminologii. Jest to zarazem problematyka interdyscyplinarna, wymagająca odwołania się nie tylko do dorobku nauk prawnych (prawo karne, kryminologia, kryminalistyka) ale również socjologii, psychologii czy nauk o sztuce i środowisku. Zjawisko wandalizmu i grabieży dóbr kultury w ujęciu historycznym towarzyszyło przede wszystkim działaniom wojennym, rewolucjom, masowym wystąpieniom społecznym czy dewiacyjnym postawom często zaburzonych jednostek. W kryminologii doczekało się ono licznych definicji i typologii. Jednakże zdaniem autorów dotychczas prezentowane w literaturze definicje często zbyt wąsko zawężają zakres rzeczowego zjawiska. W związku z tym proponują oni uznawanie za wandalizm zarówno działań, jak i zaniechań, dokonanych przez indywidualne jednostki oraz instytucje, przedsiębiorstwa i inne podmioty zbiorowe. Jak wskazują kryminolodzy, współcześnie akty wandalistyczne odnotowuje się coraz częściej, również w kontekście turystyki i turystyki. Rozwijając zatem powyższą definicję wandalizmu *sensu largo*, za wandalizm turystyczny należy uznać wszelkie działania o charakterze niszcycielskim/destrukcyjnym, dokonywane zarówno przez indywidualnych turystów, jak i podmioty zbiorowe związane z turystyką, godzące w dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze oraz jakość życia człowieka. W zakresie etiologii zjawiska wandalizmu turystycznego można odwołać się do przy-

⁶² <https://forsal.pl/swiat/aktualnosci/artykuly/8697356,media-wloski-rzad-przewiduje-surowe-kary-finansowe-reakcja-na-ekowandalizm.html> (data dostępu: 25.10.2023).

⁶³ <https://www.comune.venezia.it/en/content/enjoyrespectvenezia> (data dostępu: 30.10.2023).

wołanej wcześniej przez autorów klasycznej koncepcji S. Cohena, wzbogacając ją ponadto komponentem prezentowanego przez sprawców wandalizmu braku poszanowania dla kultury. Fenomenologia zjawiska wandalizmu turystycznego jest bardzo zróżnicowana i obejmuje m.in. takie formy, jak: niszczenie zabytków, zabór fragmentów zabytków, umieszczanie graffiti na zabytkach, nielegalne poszukiwania zabytków, grabież podwodnego dziedzictwa kulturowego, nielegalne pozyskiwanie okazów CITES, dewastacja krajobrazu kulturowego, zaśmiecanie środowiska czy ekowandalizm/ekoterroryzm. W obszarze przeciwdziałania wandalizmowi turystycznemu można wskazać na skuteczność następujących rozwiązań: edukacja kulturowa i kształtowanie postaw poszanowania dziedzictwa kulturowego, monitoring wizyjny najcenniejszych zabytków, zwiększanie obecności służb policyjnych w newralgicznych miejscach zabytkowych miast, podnoszenie wśród funkcjonariuszy znajomości subkultur młodzieżowych, wdrażanie strategii zero tolerancji dla przejawów wandalizmu, proponowanie młodzieży alternatywnych form ekspresji i spędzania wolnego czasu oraz prawidłowe kształtowanie zasad odpowiedzialności karnej za czyny wandalskie.

Wykaz literatury

- Bryk J., *Zupa z pletwy rekina – upodobania kulinarne a ochrona zagrożonych gatunków*, [w:] W. Pływaczewski, A. Nowak, M. Porwisz (red.), *Przeciwdziałanie międzynarodowej przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu z perspektywy organów ścigania*, Wyd. WSPol, Szczytno 2016.
- Cohen S., *Hooligans, vandals and the community. A study of social reaction to juvenile delinquency*, University of London, London 1969.
- Duda M., *Przemysł dziedzictwa kulturalnego i naturalnego – wyzwanie dla kryminologii w XXI wieku*, [w:] E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Przestępczość XXI wieku. Szanse i wyzwania dla kryminologii*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- Duda M., *Treasure hunting – a hobby or a crime? Legal and criminological perspective*, „Studia Prawnostrojowe” 2023, nr 62.
- Duda M., *Wandalizm zabytkowych cmentarzy. Aspekty prawnokarne i kryminologiczne*, [w:] E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Badania kryminologiczne a praktyka. Perspektywa krajowa i międzynarodowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
- Gadecki B., *Ochrona podwodnego dziedzictwa kultury*, „Państwo i Prawo” 2015, z. 9.
- Gadecki B., *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 108–120. Przepisy karne. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Holyst B., *Przyczyny i przejawy wandalizmu*, [w:] B. Holyst (red.), *Wandalizm. Aspekty socjologiczne, psychologiczne i prawne*, PWN, Warszawa 1984.
- Hope T., *Zapobieganie przestępczości w społecznościach lokalnych w Wielkiej Brytanii – przegląd strategii*, [w:] J. Czapska, H. Kury (red.), *Mit represyjności albo o znaczeniu prewencji kryminalnej*, Zakamycze, Kraków 2002.

- Ickiewicz-Sawicka M., *Kryminologiczna osnowa islamskiego fundamentalizmu religijnego – wybrane wymiary*, „Studia Prawnoustrojowe” 2023, nr 61.
- Jamieson R. (red.), *The criminology of war*, Routledge, London 2014.
- Jaroszewski T.S., *Podróż Stanisława Kostki Potockiego do Włoch w latach 1785–1786 w świetle korespondencji z żoną*, [w:] J. Białostocki (red.), *Sarmatia artistica. Księga pamiątkowa ku czci profesora Władysława Tomkiewicza*, PWN, Warszawa 1968.
- Jenkins M., *Tłok na Evereście. Co zrobić z chaosem na Górze Górze?*, „National Geographic Polska” 2013 (czerwiec).
- Kelling G., Coles C., *Fixing broken windows. Restoring order and reducing crime in our communities*, Simon and Schuster, New York 1982.
- Ketelsen U.-K., *Probleme einer gegenwärtigen Forschung zur Literatur des Dritten Reichs*, „Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte” 1990, nr 4.
- Kowalczyk M.E., *„Kradnie się i morduje w biały dzień... powszechnie”. Przystępczość we Włoszech w relacjach polskich podróżników epoki oświecenia*, [w:] P. Klint, D. Wojtucki (red.), *Przystępczość kryminalna w Europie Środkowej i Wschodniej w XVI–XVIII w.*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2017.
- Larecki J., *Zbiory sztuki ofiarą terrorystycznego szantażu. Dzień który wstrząsnął Florencją*, „Cenne, Bezcenne, Utracone” 1998, nr 8.
- Lenczowska-Soboń K., *Przystępczość zniszczenia lub uszkodzenia zabytku*, Wolters Kluwer, Warszawa 2022.
- Leśniewski S., *Krzyżacy. Czarno-biała legenda*, Wyd. Literackie, Kraków 2022.
- Lynch J.M., *The greening of criminology: a perspective for the 1990's*, „Critical Criminologist” 1990, nr 2.
- Lynch J.M., Stretesky B.P., *The meaning of green: contrasting criminological perspectives*, „Theoretical Criminology” 2003, nr 7(2).
- Morawski Z., *Sacco di Roma. Złupienie Rzymu w 1527 roku*, Armoryka, Sandomierz 2013.
- Nahlik S., *Grabież dzieł sztuki. Rodowód zbrodni międzynarodowej*, Ossolineum, Wrocław–Kraków 1958.
- Narodowska J., Duda M., *Ochrona zamków oraz pałaców i dworów szlacheckich na Warmii i Mazurach – aspekty prawnokarne i kryminologiczne*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 43.
- Narodowska J., Duda M., *Wandalizm zabytków z perspektywy kryminologicznej*, „Santander Art Culture Law Review” 2017, nr 1(3).
- NR, *Talibowie przeciwko wszystkim. Niszczenie posągów Buddy*, „Rzeczpospolita” 2001, nr 53.
- Ogrodzki P., *Wandale w muzeach*, „Cenne, Bezcenne, Utracone” 2011 nr 3(68).
- Pilat S., *Podmiotowe i ustawodawcze elementy przystępczości wandalizmu: pojęcie i charakterystyka*, „Przegląd Policyjny” 2022, nr 1(145).
- Pływaczewski W., *Degradacja krajobrazu jako szczególna forma wandalizmu ekologicznego – kontrowersje wokół lokalizacji farm wiatrowych na obszarach wyróżniających się cennymi walorami naturalnymi i kulturowymi*, [w:] W. Pływaczewski, S. Buczyński (red.), *Wandalizm wobec dziedzictwa naturalnego i kulturalnego*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej UWM, Olsztyn 2015.
- Pływaczewski W., *Grabież oraz niszczenie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego – rozważania na tle zjawiska „mowy nienawiści”*, „Santander Art and Culture Law Review” 2017, nr 1(3).

- Pływaczewski W., *Ochrona światowego dziedzictwa kulturalnego przed zamachami terrorystycznymi*, [w:] K. Indeck (red.), *Przestępczość terrorystyczna. Ujęcie praktyczno-dogmatyczne*, Poznań–Białystok–Łódź 2006.
- Pływaczewski W., Narodowska J., Duda M., Buczyński S. (red.), *Dzieje polskiej myśli kryminologicznej. Stan badań w stulecie niepodległości*, Difin, Warszawa 2024.
- Pływaczewski W., Narodowska J., Nowak A., Duda M., Buczyński S., *Leksykon polskiej myśli kryminologicznej*, Difin, Warszawa 2024.
- Pruszyński J., *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, t. 1, Zakamycze, Kraków 2001.
- Różycki P., *Geneza i teoria turystyki*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2022.
- Schuster P.K., *Nationalsozialismus und „Entartete Kunst“*. *Die Kunststadt München 1937*, Prestel-Verlag, München 1987.
- Siemiaszko A., *Wandalizm – definicja, etiologia, zapobieganie*, [w:] B. Hołyst (red.), *Wandalizm. Aspekty socjologiczne, psychologiczne i prawne*, PWN, Warszawa 1984.
- Strzelczyk J., *Wandalowie i ich afrykańskie państwo*, PIW, Warszawa 1992.
- Świeczyński J., *Grabieżcy kultury i fałszerze sztuki*, Wyd. Radia i Telewizji, Warszawa 1986.
- Thomson E.A., *Hunowie*, seria: Rodowody Cywilizacji, PIW, Warszawa 2015.
- Trzciniński M., *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym. Problematyka prawnokryminalistyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- Urzędowska M., *Islamscy barbarzyńcy na wojnie z historią*, „Gazeta Wyborcza” z 7–8 marca 2015 r.
- Warr M., *Companions in crime: the social aspects of criminal conduct*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Wojnar A., *Zagrożenie dzieł sztuki na przykładzie Polski*, „Alma Mater” 2010, nr 133.
- Zeidler K., *Estetyka prawa*, Wyd. UG/Wolters Kluwer, Gdańsk–Warszawa 2018.
- Zeidler K., *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.

Summary

Why do they destroy? Criminological aspects of so-called tourist vandalism – remarks on the background of criminal attacks against cultural and natural heritage

Keywords: criminology, history of vandalism, definition of vandalism, tourist vandalism, looting and destruction of cultural and natural heritage.

The article is devoted to the phenomenon of so-called tourist vandalism. It is a phenomenon that has so far remained on the margins of mainstream criminological considerations of crime and other pathological behaviour targeted at cultural and natural heritage. The study also deals with broader aspects of the phenomenon of vandalism, viewed from historical and contemporary perspectives. Particularly those manifestations of the phenomenon of vandalism identified with tourism and tourism are presented against this

background. The article aims to present the genesis of the phenomenon of tourism vandalism, its causes (aetiology), its historical and contemporary manifestations (phenomenology) and the possibilities of prevention (prophylaxis). A synthesis and analysis of previous doctrinal proposals related to the definition of the discussed phenomenon was also made. As a result, the author's definition of tourism vandalism was proposed. The authors believe that given the universality of the phenomenon of tourism vandalism and, above all, its social harmfulness, it is reasonable to opt for a broad definition of it. Such an approach makes it possible to notice all forms of destruction of cultural and natural heritage and to implement adequate to the threat and effective preventive measures.